

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(5), 47-50.
УДК 16(161)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/6-9/13>

Ірина Хоменко, д-р філос. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3522-2271>
e-mail: khomenkoi.ukr1@gmail.com

ЩО ТАКЕ ЕМПІРИКАЛІЗАЦІЯ В ДОСЛІДЖЕННІ АРГУМЕНТАЦІЇ?

Цікаву тенденцію щодо емпірикалізації можна спостерігати останнім часом у розробках науковців, сферою наукових інтересів яких є сучасна теорія аргументації. Сам термін "емпірикалізація" передбачає зв'язок теоретичних досліджень з аргументативною реальністю, на яку вони спираються. Для цього до методологічного інструментарію науковці включають різноманітні якісні, кількісні та змішані емпіричні методи.

У статті наголошується на тому, що у наш час можна вирізнити низку емпіричних підходів у царині аргументативних досліджень. Автор розглядає два з них, а саме історико-текстуальний та мета-аргументативний. Ці підходи цікаві тим, що їхній методологічний інструментарій можна застосувати до аналізу історико-філософських текстів.

Крім розгляду питання щодо сутності емпірикалізації як тренду в наукових дослідженнях аргументативних процесів, автор статті також зосереджує увагу на розв'язанні проблеми щодо емпіричних досліджень, які на сьогодні є необхідними для заповнення прогалів у теоретичних концепціях аргументації.

Ключові слова: аргументація, емпірикалізація, емпірична методологія, історико-текстуальний підхід, мета-аргументаційний підхід.

Вступ

Сучасну теорію аргументації часто презентують як множину теоретичних моделей. Проте, останнім часом науковці почали звертати увагу на те, що аргументативні дослідження повинні мати як теоретичні, так і емпіричні компоненти.

У цьому зв'язку давайте згадаємо знамениту працю Стівена Тулміна "Використання аргументації", яка вийшла друком у далекому 1958 р. У ній фундатор "логіки, яка працює", запроваджує процесуальну модель аргументації (Toulmin, 1958). Тут він наголошує на необхідності радикальної перебудови тогочасної логічної теорії з метою наближення її до практики, зокрема до практики аргументації (Toulmin, 1958: 253; 2003: 234). Обґрунтовуючи цю думку, він стверджує: "Логіка...можливо, має стати менш апіорним предметом, ніж це було раніше... Усвідомлюючи цю потребу, розпочнемо з вивчення дієвих форм аргументації, що використовуються у різних царинах, наша точка відліку буде зазвичай емпіричною" (Toulmin, 1958: 257; 2003: 236-238).

Крім того, слід підкреслити, що Стівен Тулмін пов'язує емпіричну складову з історичною. Він вважає, що "логіці доведеться не тільки стати більш емпіричною; вона неминуче буде прагнути стати більш історичною... У природничих науках, наприклад, такі люди, як Кеплер, Ньютон, Лавуазьє, Дарвін і Фройд змінили не тільки наші переконання, але й наші способи суперечки та наші стандарти прийнятності та доведення... Гроцій і Бентам, Евклід і Гаус зробили такий самий подвійний подвиг у інших царинах" (Toulmin, 1958: 257; 2003: 237). Отже, Стівен Тулмін має на увазі, що емпіричною базою даних для вчених може бути історія думки в цілому і історія конкретної науки зокрема.

Хаїм Перельман (Chaim Perelman) і Люсі Ольбрехтс-Титека (Lucy Olbrechts-Tyteca), яких також вважають співзасновниками сучасної теорії аргументації, судячи за їхніми працями, підтримали позицію Стівена Тулміна. Вони стверджували, що характеристики теоретичних концептів їхнього вчення – "нової риторики", повинні базуватися на емпіричних спостереженнях (Perelman & Olbrechts Tyteca, 1958). На жаль, емпіричний вимір у їхній концепції детально не був розроблений.

Для того, щоб зрозуміти, у чому полягали ці перші кроки емпірикалізації в теорії аргументації наведу цікаву

аналогію Франса ван Еемерена: "Так само, як теорія логіки Фреге була заснована на дескриптивному аналізі математичних міркувань, вони (авт. Стівен Тулмін, Хаїм Перельман, Люсі Ольбрехтс-Титека) базували свої теорії аргументації на дескриптивному аналізі міркувань, що містили судження про цінності у царинах правознавства, історії, філософії та літератури" (Еемерен, 2015: 5-6).

Проте аналіз джерел з аргументації другої половини ХХ сторіччя свідчить про те, що наукові розвідки у цій царині переважно були спрямовані на теоретичні узагальнення та їхнє філософське обґрунтування. Лише у ХХІ сторіччі емпірикалізація стає популярною серед дослідників. Наприклад, Франс ван Еемерен розглядає її як одну з головних перспектив сучасного дослідження аргументації (Eemeren, 2015, 2017). На його думку, "три головні напрямки розвитку у вченні про аргументацію почали матеріалізуватися, а це відкриває нові шляхи для досліджень. Хоча ці напрямки відрізняються за формою, їх можна спостерігати у широкому спектрі теоретичних підходів. Три напрямки, які я маю на увазі, можна визначити як емпірикалізацію, контекстуалізацію та формалізацію вчення про аргументацію" (Еемерен, 2015: 5).

У зв'язку зі зростанням значення емпірикалізації у сучасних дослідженнях аргументативної проблематики, виникають питання, щодо її сутності. Серед них, наприклад, такі. З чого складається емпірикалізація? Чи можемо ми говорити про емпіричну методологію в царині аргументації? Як ідентифікувати такі поняття: емпіричний аналіз, емпіричне дослідження, емпіричний підхід? Що може слугувати емпіричною базою для аргументативних досліджень?

Розглядаючи останнє питання у ракурсі філософської аргументації, цікаво також дослідити, чи може історико-філософський текст відігравати роль такої емпіричної бази.

Для того щоб відповісти на наведені вище питання, у статті критично розглядаються дві концепції американського науковця Моріса Фінок'яро – історико-текстуальна та мета-аргументативна.

Джерела

Головну джерельну базу цього дослідження складають праці американського науковця Моріса Фінок'яро. Він навчався Массачусетському технологічному інституті за спеціальністю "Гуманітарні науки та наука", зо-

© Хоменко Ірина, 2022

крема вивчав філософію та фізику. Закінчив аспірантуру з філософії в університеті Каліфорнії-Берклі, спеціалізуючись у царинах логіки та філософії науки. Працює у на кафедрі філософії в Університеті Невади-Лас Вегасу, США (Department of Philosophy, University of Nevada-Las Vegas, Las Vegas, USA).

У логіці Моріс Фінок'яро розробляє емпіричний підхід, який зосереджує увагу на критичному мисленні, аргументації, та різних видах міркувань; а у філософії науки працює у межах історичного підходу, мета якого – дізнатися про природу науки шляхом (1) дослідження важливих подій в історії науки (наприклад, революції Коперника) і (2) аналізу праць великих учених (наприклад, Галілео Галілея), застосовуючи інструментарій сучасної теорії аргументації та неформальної логіки.

Морріс Фінок'яро є автором кількох монографій та численних статей, визнаних критиками. Бібліографію, на яку я спираюся в цій статті умовно можна поділити на ті джерела, які присвячені його дослідженню доробків видатних вчених, зокрема Галілео Галілея; і на ті, в яких ґрунтовно розглядається методологія емпіричного дослідження текстів-аргументації.

Так, наприклад, у книзі "Галілей і мистецтво міркування: риторичні основи логіки та наукового методу" (Finocchiaro, 1980) він намагається систематизувати методи наукового дослідження, притаманні вченому, використовуючи інструментарій логіки та риторики.

Морріс Фіноккіаро був перекладачем трактату Галілея "Діалог про дві головні світові системи" (1632). Сам переклад, нотатки до нього і критичні зауваження цього дослідника можна подивитися у виданні "Галілей про світові системи: новий скорочений переклад і керівництво" (Finocchiaro eds, 1997).

У 2021 році вийшла друком його книга "Наука, метод і аргументація у Галілея". Філософські, історичні та історіографічні нариси" (Finocchiaro, 2021), в якій науковець зібрав свої статті та есеї про життя та вчення Галілея за п'ять десятиліть наукової роботи. Ця книга також включає критичний аналіз кількох важливих аргументів Галілея про закони падіння тіл і гіпотезу Коперника про рух Землі.

Цікавою працею, яка присвячена методологічним проблемам дослідження текстів-аргументацій є його книга "Міркування про міркування: систематичні, критичні та історичні есеї в логічній теорії" (Finocchiaro, 2005), в якій Морріс Фінок'яро презентує двадцять три есеї різних років видання. Тут автор визначає важливу для сучасної теорії аргументації термінологію та досліджує роль критичного мислення в науці, базуючись на доробках Ісаака Ньютона, Крістіана Гюйгенса та інших вчених.

У результаті своїх багаторічних досліджень науковець запропонував дві концепції з цікавим методологічним інструментарієм для аналізу текстів-аргументацій видатних вчених, політиків, юристів: історико-текстуальну та мета-аргументативну. Обидві базуються на емпіричних дослідженнях.

Про свій перший проєкт він пише: "Я захищаю такий тип емпіричного дослідження щодо вивчення міркувань, який можна було б назвати історико-текстуальним або неформально-логічним підходом" (Finocchiaro, 1994: 1). "Його метою є формулювання нормативних та оцінювальних принципів, разом з описовими, аналітичними та пояснювальними" (Finocchiaro, 1994: 1).

Другий проєкт Моріс Фіноккіаро презентує таким чином: "Я розробив підхід до теорії логіки та аргументації, який вивчає аргументативні міркування у спосіб, що

можна схарактеризувати як прагматичний, порівняльний, емпіричний, історичний, натуралістичний, а також одночасно нормативний та описовий. Це відповідає ідеї прикладної логіки Стівена Тулміна, а також сутності історико-текстуального підходу, який я розробив раніше" (Finocchiaro, 2013: 178).

Методологія

Емпірична база дослідження. Давайте з'ясуємо, що таке емпіричне дослідження аргументації за Морісом Фінок'яро. Неодмінним складником будь-якого емпіричного дослідження є база даних, на яку спираються науковці. Якщо звернутися до праць Моріса Фінок'яро, то можна знайти там два різновиди емпіричних баз даних.

Перший передбачає виокремлення деяких важливих текстів минулого, що містять цікаві

аргументації (Finocchiaro, 2013: 179). Серед таких значущих праць науковець, наприклад, вирізняє такі твори: "Республіка" Платона, "Сума теології" Томи Аквінського, "Походження видів" Чарльза Дарвіна та інші. Крім того, Моріс Фінок'яро зауважує, що науковці можуть використовувати не тільки класичні твори, а, наприклад, матеріали Верховного суду США або Міжнародного кримінального суду в Гаазі.

Другий різновид емпіричної бази включає реконструйовані аргументативні міркування, вилучені з текстів. Це можуть бути міркування як пропонента, так і опонента. Сукупність таких відновлених аргументативних міркувань і є, за Морісом Фінок'яро справжньою емпіричною базою даних для подальшого дослідження.

Спираючись на таке витлумачення терміну "емпірична база даних" дослідник у публікаціях, виокремлює та проводить аналіз деяких відомих текстів, зокрема й філософських. Серед них, наприклад, праці Галілео Галілея "Діалог про дві системи світу" (1632), Дейвіда Г'юма, "Діалоги про природну релігію" (1751), есеї Джона Стюарта Мілля "Про свободу" (1859) та "Підкорення жінок" (1869) (Finocchiaro, 2010; 2013: 179-241).

Методологічні принципи. Методологія Моріса Фіноккіаро заснована на чотирьох принципах. У зв'язку з цим його позицію можна ідентифікувати, як (1) історико-текстуальну, (2) діалектичну, (3) інтерпретативну і (4) самореферентну (Eemeren et al., 2014: 389).

Історико-текстуальний принцип пов'язує роботу науковця з об'єктом дослідження. Вчений ретельно реконструює аргументативні міркування, задіяні у досліджуваному тексті з минулого, спираючись на контекст, у якому вони були написані.

Діалектичний принцип стосується аргументативного аспекту дискусій, наявних у таких текстах. Реконструюючи аргументативні міркування, Моріс Фінок'яро намагається "підкреслити контраргументи, заперечення, критичні зауваження, оцінки, потенційний, а не обов'язково реальний діалог, і з'ясувати розбіжності у поглядах учасників таких дискусій" (Finocchiaro, 2005: 14).

Інтерпретативний принцип пов'язаний з теоретичними поглядами Моріса Фінок'яро на аргументи в наукових дискусіях. Він ідентифікує свою позицію як інтерпретативну, оскільки вважає, що на розуміння та реконструкцію аргументативних міркувань (на відміну від їхньої оцінки та критики) треба зважати більше, ніж як це звичайно робиться" (Finocchiaro, 2005: 14).

Методологічний принцип – це самореферентність. Тут дослідник вказує на намір застосовувати вищезгадані методологічні принципи "не лише до аналізу нау-

кових дискусій, а також й коли йдеться про внески її учасників у неформальну логіку та теорію аргументації" (Eemeren et al., 2014: 389).

Методологічні інструменти. Відповідно до історико-текстуального підходу першим кроком дослідження є реконструкція дискусії в текстах з різних царин. Це може бути філософія, наука, політика, правознавство, література тощо. Така реконструкція означає, що треба з'ясувати інформацію про учасників дискусії та історичний контекст, у якому вона відбувалася. А також проаналізувати тексти пропонентів та опонентів і реконструювати, тобто відновити у повному вигляді їхні точки зору. У результаті такої реконструкції обраного тексту науковець може отримати базу даних реконструйованих аргументативних міркувань.

Другим кроком є оцінювання відновлених аргументативних міркувань. Які ж методи оцінювання пропонує Моріс Фінок'яро? Інакше кажучи, який методологічний інструментарій пропонується для визначення того, чи є досліджуване аргументативне міркування добрим (good) чи поганим (bad).

Як зазначає Моріс Фінок'яро (1994), існує шість таких методів, а саме: метод альтернативних висновків, метод активного оцінювання, аргумент *ad hominem*, метод контрприкладу, принцип благодійності та метод пояснення помилок у міркуваннях. Серед перерахованих методів, за Морісом Фінок'яро, найрелевантнішими є перші три (Finocchiaro, 1994: 11). Давайте розглянемо ці методи детальніше.

Метод альтернативного висновку може бути використаний, щоб показати, що висновок аргументативного міркування не випливає з його засновків, оскільки замість цього звідси випливає інший висновок. Сам термін "альтернативний висновок" означає, що отриманий і вихідний висновки є конфліктуючими.

Метод активного оцінювання пропонує процедуру тестування взаємозв'язків між висловлюваннями в реконструйованому аргументативному міркуванні.

Аргумент *ad hominem*, за Морісом Фінок'яро не означає сучасну неформальну помилку. Він витлумачує цей інструмент так, як його розглядали у XXVII сторіччі, а саме "як міркування, де той, хто аргументує, виводить висновок, який є неприйнятним для опонента, із засновків, які супротивника задовольняють, але вони не обов'язково повинні бути загальноприйнятними" (Finocchiaro, 1994: 11).

Пізніше Моріс Фінок'яро (2013) запропонував концепцію мета-аргументації, яка базується на принципах інтерпретації та оцінки. Перший принцип спрямований на опис структури досліджуваних міркувань для виявлення ступеню їхньої обґрунтованості; другий – на критиці різних явно сформульованих висловлювань, що складають структуру міркування, їхніх зв'язках одного з одним та з іншими неявними висловлюваннями, які можна передбачити" (Finocchiaro, 2013: 242). Таку методологію Моріс Фінок'яро застосовує при розробці нового підходу, який він назвав мета-аргументативним.

Дискусія та висновки

У цій статті розглядаються різноманітні аспекти емпірикалізації як сучасного напрямку дослідження аргументації. Особлива увага приділяється методології емпіричних досліджень у цій царині, тобто тих інструментів, якими можуть скористатися науковці, аналізуючи певну проблему.

Треба зазначити, що такий інструментарій може бути різноманітним залежно від спрямованості таких до-

сліджень. Так, наприклад, дослідника можуть цікавити особливості аргументації у медицині, праві, психотерапії, філософії, літературі тощо. Крім того, на сьогодні широко відомий крос-культурний підхід. Значний внесок у розробку методологічної бази цього проєкту зробив американський дослідник Дейл Хемпл (Hample, 2003; 2005; 2018). Тут вчені вивчають орієнтації та закономірності міжособистісних суперечок у різних країнах світу за допомогою такого емпіричного інструменту, як опитування.

У статті було зосереджено увагу на історико-текстуальному та мета-аргументаційному підходах. На мій погляд, методологічні інструменти, які були тут розроблені, є цікавими для філософської спільноти, оскільки надають можливість подивитися, передусім, на аналіз історико-філософських текстів з нової, а саме аргументативної позиції.

Фундатором цих двох підходів є американський науковець Моріс Фінок'яро. Результати його досліджень презентовані у низці високо оцінених праць, у яких вчений розкрив ключові особливості своїх розробок і показав деякі застосування запропонованого методологічного інструментарію (Finocchiaro, 1980; 1994; 2005; 2010; 2013).

Важливим компонентом таких емпіричних досліджень є вибірка (sample). Це група об'єктів, які можуть бути задіяні у дослідженні. Процес такого відбору означає формування репрезентативної групи з певних об'єктів.

Давайте тепер відповімо на питання: що може бути вибіркою для емпіричного дослідження в царині історії філософії? У випадку історико-текстуальної та мета-аргументаційної концепції такою вибіркою може стати текст з минулого, що містить цікаву аргументацію. Моріс Фінок'яро пише з цього приводу: "Історичний текстологічний підхід починається з вибору якоїсь важливої праці з минулого, яка містить широкий діапазон і інтенсивну наповненість міркуваннями" (Finocchiaro, 1994: 8). Інакше кажучи, у такому творі повинна міститися не просто певна інформація, а саме аргументативні міркування, за допомогою яких автор обґрунтовує власну позицію.

Таким чином, першим етапом в емпіричному дослідженні є вибір книги, статті, трактату, діалогу тощо серед множини історико-філософських текстів. Саме цей текст і буде предметом аналізу.

Другий етап полягає у тому, що з цього тексту вилучаються усі уривки, які містять міркування. А далі дослідник намагається їх реконструювати, тобто відновити усі їхні засновки та висновки. Сукупність таких відновлених міркувань і буде складати базу даних для дослідження.

І, нарешті, третій етап полягає в оцінці цієї бази даних. Для цього можна застосовувати методологічний інструментарій, розглянутий у цій статті. Це можуть бути методи альтернативного висновку, активної оцінки, аргументації *ad hominem*, метод контрприкладу, принцип благодійності та метод пояснення помилок у міркуваннях. Крім того, Моріс Фінок'яро розробив метод мета-аргументації, де узагальнив свої погляди на методологію емпіричного дослідження. Головними принципами тут є принципи інтерпретації та оцінки аргументативних міркувань.

References

1. Eemeren, F. H. van. (2017). *Argumentation Theory and Argumentative Practices: A Vital but Complex*
2. Relationship. *Informal Logic*, 37 (4): 322-350.

3. Eemeren, F. H. van. (2015). Bingo! Promising Developments in Argumentation Theory. *Reflections on Theoretical Issues in Argumentation Theory*, Heidelberg etc.: Springer: 3-25.
4. Eemeren, F. H. van; Garssen, B.; Krabbe, E. C. W.; Snoeck Henkemans, A. F.; Verheij, B.; Wagemans J. H. M., eds. (2014), *Handbook of Argumentation Theory*, Dordrecht etc: Springer Reference, 988 p.
5. Finocchiaro, M. A. (2005). *Arguments about Arguments. Systematic, Critical and Historical Essays in Logical Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 467 p.
6. Finocchiaro, M. A. (2010). *Defending Copernicus and Galileo. Critical Reasoning in the Two Affairs*. Dordrecht: Springer, 396 p.
7. Finocchiaro, M. A. (1980). *Galileo and the Art of Reasoning: Rhetorical Foundations of Logic and Scientific Method*. Boston, MA: Reidel, 482 p.
8. Finocchiaro, M. A. eds (1997). *Galileo on the World Systems: A New Abridged Translation and Guide*, Berkeley CA: University of California Press. 438 p.
9. Finocchiaro, M. A. (2013). *Meta-argumentation. An Approach to Logic an Argumentation Theory*. London: Colledge Publications, 290 p.
10. Finocchiaro, M. A. (2021). *Science, Method, and Argument in Galileo. Philosophical, Historical, and Historiographical Essays*. Springer Cham, 475 p.
11. Finocchiaro, M. A. (1994). Two Empirical Approaches to the Study of Reasoning. *Informal Logic*, 16: 1-21.
12. Hamble, D. (2018). *Interpersonal arguing*, New York: Peter Lang.
13. Hamble, D. (2003). *Arguing skill. Handbook of communication and social interaction skills*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. PP. 439-478.
14. Hamble, D. (2005). *Arguing: exchanging reasons face to face*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
15. Perelman, Ch.; Olbrechts-Tyteca L. (1958). *Traité de l'argumentation: la nouvelle rhétorique*. Paris: Presses Universitaires de France La Nouvelle Rhétorique. 734 p.
16. Toulmin, St. E. (1958). *The uses of argument*. Cambridge: Cambridge University Press. 248 p.
17. Toulmin, St. E. (2003). *The uses of argument*. Updated edn. Cambridge: Cambridge University Press. 247 p.

Отримано: 12.05.2022
Ухвалено до друку: 27.06.2022
Опубліковано: 29.07.2022

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Philosophy, 12(6), 43-46.
UDC 16(161)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/6-9/13>

Iryna Khomenko, Doctor of Science (Philosophy), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8236-7217>
e-mail: khomenkoi.ukr1@gmail.com

WHAT IS EMPIRICIALIZATION IN THE RECENT ARGUMENTATION STUDIES?

The following work will attempt to present to the reader the topic of Empiricalization in the recent treatment of Argumentation. An interesting trend that has emerged in the last decade or so concerns empirical turn in the study of argumentation. Empiricalization is the term that describes the attempts to underline the relationship between argumentation theory and argumentative reality by using different qualitative, quantitative, and mixed empirical methods. Currently, there are various empirical approaches in the field of argumentation.

The author considers two of them, namely the historical-textual, and the meta-argumentation approaches. In addition to organizing what is already known about empiricalization, this paper also serves the function of suggesting what empirical research is needed to fill in theoretical gaps in the recent treatment of argumentation. In this regard, the purpose of this paper is to provide up-to-date, relevant, and informative discussion about an empirical component in argumentation research.

Besides, in the paper, the author through the concept of Empiricalization approach to problems in Philosophy such as how to analyze and evaluate argumentation in philosophical texts.

Keywords: *argumentation, empiricalization, empirical methodology, historical-textual approach, meta-argumentation approach.*